

OLLI KAARAKKA

Rankaisun opit

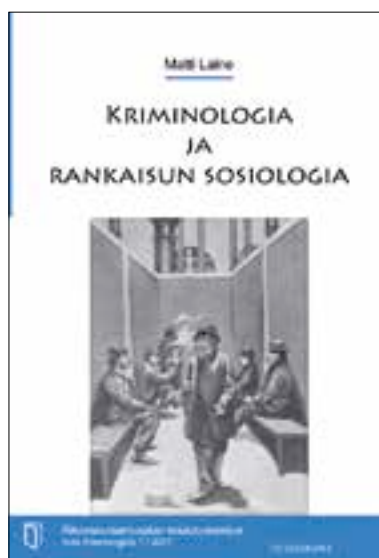
Matti Laine, *Kriminologia ja rankaisun sosiologia*. Tietosanoma, Helsinki 2014. 464 s.

”Ne joille on hyötyä siitä että jumalat ja ihmiset rankaisevat heitä, ovat niitä joiden rikokset ovat sovitettavissa; tuska ja kärsimys tekee heidät paremmiksi, niin tässä elämässä kuin tulevassa, eikä ole muuta keinoa millä rikoksesta voi vapautua.” (Platon, *Gorgias* 525b)

Rangaistu on aina, vain tavat ja syyt ovat vaihdelleet. Rangaistus-teoriat pyrkivät ainakin osin oikeutamaan rangaistuksen näyttämällä, että rikoksentehtäjä ansaitsee rangaistuksen tai rankaisemisen ehkäisee rikoksia. Rankaisu on joko oikein tai siitä on hyötyä – taikka molempia. Rankaisuun liittyy tietenkin myös rangaistava, joka jostain syystä on rikkonut yleisesti tunnustettuja normeja vastaan.

Matti Laine antaa teoksessaan *Kriminologia ja rankaisun sosiologia* monitieteellisen yleiskuvan. Kuten hän esipuheessa toteaa, teos ei ole objektiivinen kuvaus kaikista teorioista, vaan hänen omat mieltymyksensä näkyvät. Teos kokoaa yhteen runsaan joukon tuoretta ja vanhaa teoriaa rikollisuudesta ja rankaisemisesta, kriminologian suuntauksista, rikollisuuden syistä ja vankilainstituutiosta.

Vuonna 2007 ilmestynyt ensimmäinen laitos on oppi- ja kursikirjana useissa yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa. Toiseen painokseen on lisätty kriminologian historian käsittelyä, biososiaaliseen paradigmaan kuuluvaa tutkimusta, vankimäärien pienentämisen problematiikkaa, pohdintaa syndroomista ja vapaasta tahdosta sekä vankilan

organisaatiososiologista näkökulmaa. Muutosten ja laajennusten lisäksi teoksen tietoja on päivitetty.

Rikollisuuden syyt

Teos alkaa ymmärrettävästi kysymyksillä siitä, mitä on poikkeavuus ja sen rajatumpi muoto eli rikollisuus. Helppoja vastauksia näihin kysymyksiin ei ole. Molemmat käsitteet ovat sopimuksenvaraisia ja kulttuurisesti liukuvia. Molemmissa tapauksissa on järkevämpää puhua enempi-vähempi-ilmioistä kuin joko-tai-ilmioistä. Laine tuo klassikot Émile Durkheimista Edward Westermarckiin keskustelemaan nykyteorioiden kanssa.

Rikollisuutta tarkasteltaessa aina jokin kohta jää piiloon ja kokonaisuutta on lähes mahdotonta hahmottaa. Luvussa, jossa käsitellään korrelaatiota ja syyselityksiä, rikolli-

suuden selittämisen tasot tulevat esille yksilöllisten tekijöiden ja määrällisen vaihtelun näkökulmasta. Yksilövalikoituminen on ollut hyvin keskeisessä asemassa kriminologisen tutkimuksen historiassa, vaikka rikollisuudessa esiintyy huomattavaa ajallista ja paikallista vaihtelua. Laineen usein viitattava yhdysvaltalainen kriminologi Edwin H. Sutherland onkin esittänyt, että pätevä kriminologisen teorian tulee samanaikaisesti selittää sekä yksilönvalinta että rikollisuuden määrällinen vaihtelu. Sarjamurhat ovat tästä hyvä esimerkki. Sarjamurhaajaksi valikoituvalla täytyy olla taustalla vakavia persoonallisuuden ongelmia, vaikka ne eivät näkyisi muussa käyttäytymisessä, mutta on toinen asia, miksi juuri Yhdysvalloissa tämän tyyppinen rikollisuus näyttää olevan todella yleistä.

Laine antaa paljon tilaa rikollisuuden klassisille ja uusille selitysteorioille. Niitä on runsaasti, eikä yhtä ja ylivoimaista teoriaa ole. Läpi käydään anomia, sosiaalinen kontrolli, elämänkulku, leimautuminen, oppiminen, alakulttuurit, arkirutiinit, kriittiset (realistinen, feministinen, postmoderni) teoriat, rikoksen viettelevyys ja biososiaalinen paradigma. Kaikki teoriat ovat osin oikeassa ja kuvaavat rikollisuutta, mutta jäävät epätäydellisiksi eivätkä tavoita kokonaisuutta.

Ratkaisuna rankaisu

Rankaisun oikeutusta pohditaan yhden luvun verran. Oikeutetaanko rankaiseminen hyödyn vai sovituksen perusteella, on yksi perustava

kysymys. Retributionin puolesta J. D. Mabbot saa äänensä kuuluviin, ja utilitarismia käsitellään ymmärrettävästi Cesare Beccarian ja Jeremy Benthamin näkökulmasta. Sovittelijaksi tulee yllättäen John Rawls jatkettuna Richard Daggerin ”reilun pelin” ajatuksella. Hyödyistä ja sovituksesta poiketen David Hume ja Adam Smith taas näkivät rankaisemisen taustalla ihmisen luonnolliset moraalitunteet. Laineen käsittely rankaisun alkuperästä pohjautuu Edward Westermarckin moraaliteoriaan, jossa rankaisemisen perusta on retributiivissa tunteissa: rangaistus on yhteiskunnan suuttumuksen ilmaus.

Sosiologisessa ajattelussa tuodaan taas esille rangaistusten piilofunktionaalinen luonne. Asiaa käsitellään niin Durkheimin kuin Zygmunt Baumanin kautta. Yhteiskuntatietelijänä olisi voinut kuvitella, että Michel Foucault’n teoria vallasta ja erityisesti *Tarokkailla ja rangaista* -teos olisi määrittänyt enemmänkin kirjan sisältöä, mutta Foucault’a katsellaan pikemmin kriittisesti.

Rankaisun hyödyllisinä tehtävinä nähdään rankaisun yleisestävä vaikutus, rikollisten kuntouttaminen ja inkapasitaatio. Yleisestävää vaikutusta käydään läpi seikkaperäisesti ja erityisen kriittisesti. Esimerkiksi Thomas Mathiesen on esittänyt, että yleispreventio- ja pelotevaikutus toimii hyvin niillä, jotka eivät muutenkaan syyllistyisi rikoksiin, mutta taparikollisiin sillä ei ole mitään vaikutusta. Yleisprevention tutkimus on ongelmallista, koska moraalissa ja asenteissa tapahtuvat muutokset

ovat niin hitaita, että vaadittaisiin jopa sukupolvia kestäviä tutkimusasetelmia.

Riskien arvioinnista kohti hyvää elämää

Rikollisten kuntouttamista käsittelevä osiossa tuodaan hyvin esille ne periaatteet, jotka ohjaavat suomalaisenkin vankeinhoidon hoitoideologiaa. 1990-luvulta alkanut strukturoidun kuntoutuksen aikakausi pohjaa voimakkaasti Kanadan liittovaltion piirissä toimivien hoito-ohjelmien peruslähtökohtiin eli riski- ja tarvearviointimenetelmiin. Riskin huomioimisen perusteella pyritään ennustamaan rikollista käyttäytymistä, johon sitten hoito ja kuntoutus perustuvat. Tarpeen huomioiminen tähtää kriminogeenisten eli rikollista käyttäytymistä ylläpitävien tekijöiden tunnistamiseen. Hoito-ohjelma toteutetaan niin, että ne vastaavat rikoksentekijän kykyjä ja oppimistyyliä. 2000-luvulla riski- ja tarvearviointimenetelmät ovat olleet kritiikin kohteena, ja samalla on syntynyt uudenlaista tutkimusta esimerkiksi rikollisuudesta irrottautumisesta eli desistanssista. Enemmän on myös pohdittu positiivisia tekijöitä, jotka pitävät poissa rikollisuudesta tai saavat lopettamaan rikollisen toiminnan. Riskipainotteisuuden tilalle tai rinnalle on tullut niin kutsuttu ”hyvän elämisen malli”, joka korostaa positiivista lähestymistapaa.

Laine toimii yliopettajana Rikosseuraamusalan koulutuskeskuk-

sessä, ja tietyt painotukset teoksessa selittyvät osin tällä. Erityisesti kuntoutukseen, vankiyhteisöihin, rankaisun muutokseen ja tulevaisuuteen liittyvät luvut ovat sisällöllisesti rikkaita. Neuvostoliiton ja Venäjän ”lakia tunnustavat varkaat” -alokulttuuria (*vor v zakonie*) tarkastellaan suhteellisen perinpohjaisesti, mutta suomalaisia rikollisia moottoripyöräjengejä ei käsitellä, koska niistä ei Laineen mukaan ole varteenotettavaa tieteellistä tutkimusta.

Kriminologia ja rankaisun sosiologia on kirjoitettu hyvin ja selkeästi. Teorian tueksi Laine poimii monia mielenkiintoisia esimerkkejä, jotka elävöittävät tekstiä. Kirjoittaja käyttää alaviitteitä kohtuullisesti, ja ne toimivat tarkentavassa tehtävässään. Alaviitteitä olisi voinut olla vieläkin enemmän selittämässä joitakin väitteitä tai avaamassa viittauksia. Lähdeaineistoa on käytetty runsaasti, ja viitteiden avulla on helppo tutustua paremmin niihin aiheisiin, jotka on käsitelty pikaisesti. Oppikirjamaisuus näkyy useissa luetteloissa, joilla kuvataan tai tarkennetaan teorioiden keskeisiä sisältöjä.

Johdannossa Laine lupaa voimakasta kritiikkiä ja pohdiskelua, mutta kokonaisuutena kritiikin ääni jää kuitenkin hiljaiseksi. Hän tuo esille joissakin kohdin selkeästi omaa näkökulmaansa ja kokemustaan asiasta, mutta tällaista pohdintaa olisi voinut olla enemmän. Teos varmasti kestää aikaa ja toimii jatkossakin kattavana suomenkielisenä yleisteoksena kriminologian ja rankaisun sosiologiassa.